

Formule rekurzije za alternativne konačne sume potencija prirodnih brojeva

Petar Svirčević¹

Većini srednjoškolaca je poznato, kako je C. F. Gauss (1777.–1855.), jedan od najvećih matematičara svih vremena, u osnovnoj školi brzo zbrojio prirodne brojeve od 1 do 100. Naime, njegov rezon je bio

$$1 + 2 + 3 + \dots + 100 = \underbrace{(1 + 100) + (2 + 99) + (3 + 98) + \dots + (50 + 51)}_{50} = 50 \cdot 101 = 5050.$$

No, opća formula za zbroj prvih n prirodnih brojeva, koja se može izvesti na više načina, dana je u obliku $1 + 2 + 3 + \dots + n = \frac{1}{2}n(n+1)$. Jednostavno se izvodi i formula rekurzije pomoću koje se nalaze sume: $1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + n^2$, $1^3 + 2^3 + 3^3 + \dots + n^3$, ... Svakako, da pomoću ovih formula možemo naći i ove složenije sume: $1 \cdot 2 + 2 \cdot 3 + 3 \cdot 4 + \dots + n(n+1)$, $1 \cdot 2 \cdot 3 + 2 \cdot 3 \cdot 4 + 3 \cdot 4 \cdot 5 + \dots + n(n+1)(n+2)$, ...

U ovom članku izvodimo formule rekurzije pomoću kojih možemo naći ove alternativne sume: $1 - 2 + 3 - \dots + (-1)^{n+1}n$, $1^2 - 2^2 + 3^2 - \dots + (-1)^{n+1}n^2$, ...; i složenije oblike: $1 \cdot 2 - 2 \cdot 3 + 3 \cdot 4 - \dots + (-1)^{n+1}n(n+1)$, $1 \cdot 2 \cdot 3 - 2 \cdot 3 \cdot 4 + 3 \cdot 4 \cdot 5 - \dots + (-1)^{n+1}n(n+1)(n+2)$, ...

Prije nego prijedemo na izvođenje rekurzija uvedimo mnemotehničke oznake:

$$S_m(n) = 1^m + 2^m + 3^m + 4^m + \dots + n^m \quad (1)$$

$$\overline{S}_m(n) = 1^m - 2^m + 3^m - 4^m + \dots + (-1)^{n+1}n^m, \quad (2)$$

za $n = 1, 2, 3, \dots$ i $m = 0, 1, 2, 3, \dots$, gdje je

$$S_0(n) = n, \quad (3)$$

$$\overline{S}_0(n) = \frac{1 - (-1)^n}{2}. \quad (4)$$

Naime, vidljivo je da gornji potez na lijevoj strani (2) asocira na alternativnu sumu.

Na osnovu definiranih suma (1) i (2) za $k = 1, 2, 3, \dots$ izvodimo alternirajuće formule suma potencija istih eksponenata uzastopnih prirodnih brojeva: (eksponenti su neparni)

$$\overline{S}_{2k-1}(n) = \frac{1}{2k} \left\{ [(n+1)^{2k} - n^{2k}] \frac{1 - (-1)^n}{2} - \left[\binom{2k}{0} S_0(n) + \binom{2k}{1} \overline{S}_1(n) + \binom{2k}{2} S_2(n) + \dots + \binom{2k}{2k-3} \overline{S}_{2k-3}(n) + \binom{2k}{2k-2} S_{2k-2}(n) \right] \right\} \quad (5)$$

i (eksponenti su parni)

¹ Autor je profesor u mirovini na Željezničkoj tehničkoj školi u Zagrebu, e-pošta: petar.svircevic@zg.t-com.hr

$$\overline{S_{2k}}(n) = \frac{1}{2k+1} \left\{ [(n+1)^{2k+1} - n^{2k+1}] \frac{1 - (-1)^n}{2} - \left[\binom{2k+1}{0} \overline{S}_0(n) + \binom{2k+1}{1} S_1(n) + \binom{2k+1}{2} \overline{S}_2(n) + \dots + \binom{2k+1}{2k-2} \overline{S}_{2k-2}(n) + \binom{2k+1}{2k-1} S_{2k-1}(n) \right] \right\}. \quad (6)$$

U navedenim formulama koristimo dobro poznatu rekurziju

$$S_k(n) = \frac{1}{k+1} \left\{ (n+1)^{k+1} - 1 - \left[\binom{k+1}{0} S_0(n) + \binom{k+1}{1} S_1(n) + \dots + \binom{k+1}{k-1} S_{k-1}(n) \right] \right\}, \quad (7)$$

koju dobijemo ako u razvijenu binomnu formulu $(1+a)^{k+1}$ supstituiramo vrijednosti po redu za $a = 1, 2, 3, \dots, n$, te onda te razvoje zbrojimo.

Da dokažemo formulu (5) polazimo od razvoja

$$[1 - (-1)^a a]^b = \binom{b}{0} - \binom{b}{1} (-1)^a a^1 + \binom{b}{2} (-1)^{2a} a^2 - \binom{b}{3} (-1)^{3a} a^3 + \dots + (-1)^b \binom{b}{b} (-1)^{ba} a^b, \quad (8)$$

gdje je b paran broj. Sada u (8) izvršimo po redu uvrštavanje za $a = 1, 2, 3, \dots, n$, i te jednakosti zbrojimo. Dobivamo zbroj lijevih strana

$$S_b(n) \frac{1 + (-1)^n}{2} + [S_b(n) - n^b + (n+1)^b] \frac{1 - (-1)^n}{2} = S_b(n) + [(n+1)^b - n^b] \frac{1 - (-1)^n}{2}, \quad (9)$$

a zbroj desnih strana

$$\binom{b}{0} S_0(n) + \binom{b}{1} \overline{S}_1(n) + \binom{b}{2} S_2(n) + \dots + \binom{b}{b-2} S_{b-2}(n) + \binom{b}{b-1} \overline{S}_{b-1}(n) + \binom{b}{b} S_b(n). \quad (10)$$

Nakon izjednačavanja i sređivanja (9) i (10), uz uvažavanje (3) i (4), dobivamo

$$\overline{S}_{b-1}(n) = \frac{1}{b} \left\{ [(n+1)^b - n^b] \frac{1 - (-1)^n}{2} - \left[\binom{b}{0} S_0(n) + \binom{b}{1} \overline{S}_1(n) + \binom{b}{2} S_2(n) + \dots + \binom{b}{b-3} \overline{S}_{b-3}(n) + \binom{b}{b-2} S_{b-2}(n) \right] \right\}. \quad (11)$$

I napokon, ako u (11) supstituiramo $b = 2k$ dobivamo (5), što je i trebalo pokazati.

Za dokaz rekurzije (6) polazimo od razvoja

$$[a - (-1)^a]^b = \binom{b}{0} a^b - \binom{b}{1} (-1)^a a^{b-1} + \binom{b}{2} (-1)^{2a} a^{b-2} - \dots + (-1)^b \binom{b}{b} (-1)^{ba} a^0. \quad (12)$$

Analognom procedurom kao i u prethodnom slučaju, uz uvjet da je b neparan broj, dolazimo do tražene formule.

Sada idemo na primjenu rekurzija (5) i (6) određivati neke sume.

Primjer 1.
$$\overline{S}_1(n) = \frac{1 + (-1)^{n+1} (2n+1)}{4}. \quad (13)$$

Rješenje. Ako je $k = 1$, iz (5) slijedi

$$\overline{S}_1(n) = \frac{1}{2} \left\{ [(n+1)^2 - n^2] \frac{1 - (-1)^n}{2} - \binom{2}{0} S_0(n) \right\} = \frac{1}{2} \left\{ [2n+1] \frac{1 - (-1)^n}{2} - n \right\}$$

ili, nakon sređivanja, dobivamo (13).

Za formule: $\overline{S_2}(n)$, $\overline{S_3}(n)$, $\overline{S_4}(n)$, ... moramo znati formule: $S_1(n)$, $S_2(n)$, $S_3(n)$, ... Prema tome navedimo samo neke formule, koje možemo dobiti iz (7):

$$S_1(n) = \frac{1}{2}n(n+1), \quad (14)$$

$$S_2(n) = \frac{1}{6}n(n+1)(2n+1), \quad (15)$$

$$S_3(n) = \frac{1}{4}n^2(n+1)^2 = S_1^2(n), \quad (16)$$

$$S_4(n) = \frac{1}{30}n(n+1)(2n+1)(3n^2+3n-1), \quad (17)$$

$$S_5(n) = \frac{1}{12}n^2(n+1)^2(2n^2+2n-1), \quad (18)$$

$$S_6(n) = \frac{1}{42}n(n+1)(2n+1)(3n^4+6n^3-3n+1), \quad (19)$$

$$S_7(n) = \frac{1}{24}n^2(n+1)^2(3n^4+6n^3-n^2-4n+2), \quad (20)$$

$$S_8(n) = \frac{1}{90}n(n+1)(2n+1)(5n^6+15n^5+5n^4-15n^3-n^2+9n-3), \quad (21)$$

$$S_9(n) = \frac{1}{20}n^2(n+1)^2(2n^6+6n^5+n^4-8n^3+n^2+6n-3). \quad (22)$$

Primjer 2.
$$\overline{S_2}(n) = \frac{1}{2}(-1)^{n+1}n(n+1). \quad (23)$$

Rješenje. Ako u (6) stavimo $k = 1$ dobivamo

$$\begin{aligned} \overline{S_2}(n) &= \frac{1}{3} \left\{ [(n+1)^3 - n^3] \frac{1 - (-1)^n}{2} - \left[\binom{3}{0} \overline{S_0}(n) + \binom{3}{1} S_1(n) \right] \right\} \\ &= \frac{1}{3} \left\{ [(n+1)^3 - n^3] \frac{1 - (-1)^n}{2} - \left[\frac{1 - (-1)^n}{2} + \frac{3}{2}n(n+1) \right] \right\} \\ &= \dots = -\frac{(-1)^n n(n+1)}{2}. \end{aligned}$$

Primjer 3.
$$\overline{S_3}(n) = \frac{1}{8} [-1 + (-1)^{n+1}(4n^3 + 6n^2 - 1)]. \quad (24)$$

Rješenje. Za $k = 2$ iz (5) dobivamo

$$\overline{S_3}(n) = \frac{1}{4} \left\{ [(n+1)^4 - n^4] \frac{1 - (-1)^n}{2} - \left[\binom{4}{0} S_0(n) + \binom{4}{1} \overline{S_1}(n) + \binom{4}{2} S_2(n) \right] \right\}.$$

Ako sada uvrstimo: (3), (13) i (15), tada nakon sređivanja dobivamo (24).

Primjer 4.
$$\overline{S_4}(n) = \frac{1}{2}(-1)^{n+1}n(n+1)(n^2+n-1). \quad (25)$$

Uputa. Za $k = 2$ iz (6) dobivamo

$$\begin{aligned} \overline{S_4}(n) &= \frac{1}{5} \left\{ [(n+1)^5 - n^5 - 1] \frac{1 - (-1)^n}{2} \right. \\ &\quad \left. - \left[\binom{5}{0} \overline{S_0}(n) + \binom{5}{1} S_1(n) + \binom{5}{2} \overline{S_2}(n) + \binom{5}{3} S_3(n) \right] \right\} = \dots \end{aligned}$$

Primjer 5.

$$\overline{S}_5(n) = \frac{1}{4} [1 + (-1)^{n+1}(2n+1)(n^4 + 2n^3 - n^2 - 2n + 1)]. \quad (26)$$

Uputa. Za $k = 3$ iz (5) dobivamo

$$\begin{aligned} \overline{S}_5(n) &= \frac{1}{6} \left\{ [(n+1)^6 - n^6] \frac{1 - (-1)^n}{2} \right. \\ &\quad \left. - \left[\binom{6}{0} S_0(n) + \binom{6}{1} \overline{S}_1(n) + \binom{6}{2} S_2(n) + \binom{6}{3} \overline{S}_3(n) + \binom{6}{4} S_4(n) \right] \right\} = \dots \\ &= \frac{1}{4} [1 + (-1)^{n+1}(2n^5 + 5n^4 - 5n^2 + 1)] \\ &= \dots = \frac{1}{4} [1 + (-1)^{n+1}(2n+1)(n^4 + 2n^3 - n^2 - 2n + 1)]. \end{aligned}$$

Napomenimo, da jednadžba $n^4 + 2n^3 - n^2 - 2n + 1 = 0$ ima dva realna rješenja, koja nisu racionalna, te dva konjugirano kompleksna. Prema tome nema smisla polinom u (26) dalje rastavljati u faktore.

Primjer 6.

$$S(n) = 1 - 3 + 5 - \dots (-1)^{n+1}(2n-1) = (-1)^{n+1}n. \quad (27)$$

Uputa. $S(n) = 2\overline{S}_1(n) - \overline{S}_0(n) = \dots$

Primjer 7.

$$S(n) = 1^2 - 3^2 + 5^2 - \dots (-1)^{n+1}(2n-1)^2 = \frac{1}{2} [(-1)^{n+1}(4n^2 - 1) - 1]. \quad (28)$$

Uputa. $S(n) = 4\overline{S}_2(n) - 4\overline{S}_1(n) + \overline{S}_0(n) = \dots$

Primjer 8.

$$S(n) = 1 \cdot 2 - 2 \cdot 3 + \dots + (-1)^{n+1}n(n+1) = \frac{1 - (-1)^n(2n^2 + 4n + 1)}{4}. \quad (29)$$

Uputa. $S(n) = \overline{S}_2(n) + \overline{S}_1(n) = \dots$

Primjer 9.

$$S(n) = 1 \cdot 3 - 3 \cdot 5 + \dots + (-1)^{n+1}(2n-1)(2n+1) = \frac{(-1)^{n+1}(4n^2 + 4n - 1) - 1}{2}. \quad (30)$$

Uputa. $S(n) = 4\overline{S}_2(n) - \overline{S}_0(n) = \dots$

Primjer 10.

$$S(n) = 1 \cdot 2 \cdot 3 - 2 \cdot 3 \cdot 4 + \dots + (-1)^{n+1} n(n+1)(n+2) = \frac{3 + (-1)^{n+1}(2n+3)(2n^2+6n+1)}{8}. \quad (31)$$

Uputa. Iz $n(n+1)(n+2) = n^3 + 3n^2 + 2n$ slijedi

$$\begin{aligned} S(n) &= \bar{S}_3(n) + 3\bar{S}_2(n) + 2\bar{S}_1(n) = \dots = \frac{3 - (-1)^n(4n^3 + 18n^2 + 20n + 3)}{8} \\ &= \frac{3 - (-1)^n(2n+3)(2n^2+6n+1)}{8}. \end{aligned}$$

Primjer 11.

$$S(n) = \sum_{i=1}^n (-1)^{i+1} (2i-1)(2i+1)(2i+3) = -3 + (-1)^{n+1}(n+1)(4n^2+8n-3). \quad (32)$$

Uputa. Iz $(2n-1)(2n+1)(2n+3) = 8n^3 + 12n^2 - 2n - 3$ slijedi

$$S(n) = 8\bar{S}_3(n) + 12\bar{S}_2(n) - 2\bar{S}_1(n) - 3\bar{S}_0(n) = \dots$$

Primjer 12.

$$\sum_{k=1}^n (-1)^{k+1} (ak+b)(ck+d) = \frac{ad+4bd+bc - (-1)^n [2acn^2 + 2(ac+ad+bc)n + ad+bc]}{4}. \quad (33)$$

$$\begin{aligned} \text{Uputa. } \dots &= \sum_{k=1}^n (-1)^{k+1} [ack^2 + (ad+bc)k + bd] = ac\bar{S}_2(n) + (ad+bc)\bar{S}_1(n) + \\ &bd\bar{S}_0(n) = \dots \end{aligned}$$

Napomenimo, ako uzmemo $a = c = 1$ i $b = d = 0$, tada (33) prelazi u $\bar{S}_2(n)$.

Primjer 13.

$$\sum_{i=1}^n (-1)^k (ai+b)^k = \sum_{j=0}^k (-1)^j \binom{k}{j} a^{k-j} b^j \bar{S}_{k-j}(n). \quad (34)$$

Primjer 14.

$$\text{a) } \sum_{\substack{ij=1 \\ i < j}}^n (-1)^{i+j} ij = \frac{1}{2} [\bar{S}_1^2 - S_2(n)], \quad (35)$$

$$\text{b) } \sum_{\substack{ij=1 \\ i \neq j}}^n (-1)^{i+j} ij = \bar{S}_1^2 - S_2(n). \quad (36)$$

Primjer 15. Ako je $k = 1, 2, 3, \dots$ tada je:

$$\text{a) } \sum_{\substack{ij=1 \\ i < j}}^n (-1)^{i+j} (ij)^k = \frac{1}{2} [\bar{S}_k^2 - S_{2k}(n)], \quad (37)$$

$$\text{b) } \sum_{\substack{ij=1 \\ i \neq j}}^n (-1)^{i+j} (ij)^k = \bar{S}_k^2 - S_{2k}(n). \quad (38)$$

Sada ćemo naše sume generalizirati za konačne sume, odnosno alternativne sume, potencija istih eksponenata uzastopnih članova općeg aritmetičkog reda. Dakle trebamo promotriti sume

$$S_{k,a,d}(n) = \sum_{i=1}^n (a + (i-1)d)^k, \quad (39)$$

$$\bar{S}_{k,a,d}(n) = \sum_{i=1}^n (-1)^{i-1} (a + (i-1)d)^k, \quad (40)$$

gdje je

$$S_{k,1,1}(n) = S_k(n), \quad (41)$$

$$\bar{S}_{k,1,1}(n) = \bar{S}_k(n). \quad (42)$$

Primjer 16. Ako je $k = 2$, iz (40) imamo:

$$\bar{S}_{2,a,d}(n) = \sum_{i=1}^n (-1)^{i+1} (a + (i-1)d)^2 = \frac{a^2 - d}{2} - \frac{(-1)^n}{2} [n^2 - (2d^2 - 2d - 1)n + a^2 - d]. \quad (43)$$

Uputa. Za $k = 2$ iz (40) dobivamo

$$\begin{aligned} \bar{S}_{2,a,d}(n) &= \sum_{i=1}^n (-1)^{i+1} [a^2 + 2a(i-1)d + (i-1)^2 d^2] = \dots \\ &= (a^2 - 2d + d^2)\bar{S}_0(n) + 2(d - d^2)\bar{S}_1(n) + d^2\bar{S}_2(n) = (\text{uvrstimo (4), (13), (23)}) \\ &= (a^2 - 2d + d^2) \frac{1 - (-1)^n}{2} + 2(d - d^2) \frac{1 - (-1)^n(2n-1)}{4} - d^2 \frac{(-1)^n n(n+1)}{2} = \dots \end{aligned}$$

Primjer 17. $S_{k,a,d}(n) = \sum_{i=1}^n (a + (i-1)d)^k = \sum_{j=0}^k \binom{k}{j} a^{k-j} S_j(n-1).$

Uputa. $\dots = \sum_{i=1}^n \sum_{j=0}^k \binom{k}{j} a^{k-j} (i-1)^j = \sum_{j=0}^k \binom{k}{j} a^{k-j} S_j(n-1) = \dots$

Primjer 18. $\bar{S}_{k,a,d}(n) = \sum_{i=1}^n (-1)^{i-1} (a + (i-1)d)^k = \sum_{j=0}^k \binom{k}{j} a^{k-j} \bar{S}_j(n-1).$

Uputa. $\dots = \sum_{i=1}^n \sum_{j=0}^k (-1)^{i-1} \binom{k}{j} a^{k-j} (i-1)^j = \sum_{j=0}^k \binom{k}{j} a^{k-j} \bar{S}_j(n-1) = \dots$

Literatura

- [1] I. N. BRONŠTEJN, K. A. SEMENDJAJEV, *Matematički priručnik*, TK, Zagreb 1964.
- [2] ŽELJKO HANJŠ, *Suma k-tih potencija prvih n prirodnih brojeva*, Bilten seminar iz matematike za nastavnike-mentore, Zadar 2002.
- [3] ILIJA ILIŠEVIĆ, *Neke konačne sume*, Osječki matematički list, br. 1, Osijek 2011.
- [4] DRAGUTIN SVRTAN, *Refleksivne funkcije i zbrojevi potencija*, Zbornik radova, Prvi kongres nastavnika matematike, Zagreb 2000.